

Sarah and Hagar

- based on an article by Rav Elchanan Samet

Source 1: Bereishit Ch. 16

- א** וְשָׂרַי אִשְׁתֹּ אַבְרָם, לֹא יָלְדָה לוֹ; וְלָהּ שִׁפְחָה מִצְרִית, וּשְׁמָהּ הָגָר. 1 Now Sarai Abram's wife bore him no children; and she had a handmaid, an Egyptian, whose name was Hagar.
- ב** וַתֹּאמֶר שָׂרַי אֶל-אַבְרָם, הִנֵּה-נָא עָצְרָנִי יְהוָה מִלְּדוֹת--בָּא-נָא אֶל-שִׁפְחָתִי, אוֹלִי אֲבִנָּה מִמֶּנָּה; וַיִּשְׁמַע אַבְרָם, לְקוֹל שָׂרַי. 2 And Sarai said unto Abram: 'Behold now, the LORD hath restrained me from bearing; go in, I pray thee, unto my handmaid; it may be that I shall be builded up through her.' And Abram hearkened to the voice of Sarai.
- ג** וַתִּקַּח שָׂרַי אִשְׁתֹּ-אַבְרָם, אֶת-הָגָר הַמִּצְרִית שִׁפְחָתָהּ, מִקֶּץ עֶשֶׂר שָׁנִים, לְשֵׁבֶת אַבְרָם בְּאֶרֶץ כְּנָעַן; וַתִּתֵּן אֹתָהּ לְאַבְרָם אִישָׁהּ, לוֹ לְאִשָּׁה. 3 And Sarai Abram's wife took Hagar the Egyptian, her handmaid, after Abram had dwelt ten years in the land of Canaan, and gave her to Abram her husband to be his wife.
- ד** וַיָּבֵא אֶל-הָגָר, וַתֵּהָר; וַתֵּרָא כִּי הָרְתָהּ, וַתִּקַּל גְּבֻרָתָהּ בְּעֵינֶיהָ. 4 And he went in unto Hagar, and she conceived; and when she saw that she had conceived, her mistress was despised in her eyes.
- ה** וַתֹּאמֶר שָׂרַי אֶל-אַבְרָם, חָמָסִי עָלֶיךָ--אֲנֹכִי נָתַתִּי שִׁפְחָתִי 5 And Sarai said unto Abram: 'My wrong be upon thee: I gave my handmaid into thy bosom; and when

בְּחִיקָהּ, וַתֵּרָא כִּי הָרְתָה וְאִקַּל
בְּעֵינֶיהָ; וַשֹּׁפֵט יְהוָה, בֵּינִי
וּבֵינֶיךָ.

she saw that she had conceived, I was
despised in her eyes: the LORD judge
between me and thee.'

וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל-שָׂרַי, הִנֵּה
שִׁפְחָתְךָ בְּיָדְךָ--עֲשִׂי-לָהּ, הַטּוֹב
בְּעֵינֶיךָ; וַתַּעַנֶּה שָׂרַי, וַתִּבְרַח
מִפְּנֵיהָ.

6 But Abram said unto Sarai: 'Behold,
thy maid is in thy hand; do to her that
which is good in thine eyes.' And Sarai
dealt harshly with her, and she fled
from her face.

וַיִּמְצְאֶהָ מַלְאָךְ יְהוָה, עַל-עֵין
הַמַּיִם--בַּמִּדְבָּר: עַל-הָעֵין, בְּדַרְדָּר
שׁוּר.

7 And the angel of the LORD found her
by a fountain of water in the
wilderness, by the fountain in the way
to Shur.

ח וַיֹּאמֶר, הֲגַר שִׁפְחַת שָׂרַי אִי-
מִזָּה בָּאת--וְאָנָה תֵלְכִי;
וַתֹּאמֶר--מִפְּנֵי שָׂרַי גְבוֹרָתִי, אֲנֹכִי
בֹרַחַת.

8 And he said: 'Hagar, Sarai's
handmaid, whence camest thou? and
whither goest thou?' And she said: 'I
flee from the face of my mistress
Sarai.'

ט וַיֹּאמֶר לָהּ מַלְאָךְ יְהוָה, שׁוּבִי
אֶל-גְבוֹרָתְךָ, וְהִתְעַנִּי, תַּחַת יָדֶיהָ.

9 And the angel of the LORD said unto
her: 'Return to thy mistress, and
submit thyself under her hands.'

י וַיֹּאמֶר לָהּ מַלְאָךְ יְהוָה, הֲרַבָּה
אַרְבֶּה אֶת-זַרְעֶךָ, וְלֹא יִסְפָּר,
מֵרֶב.

10 And the angel of the LORD said
unto her: 'I will greatly multiply thy
seed, that it shall not be numbered for
multitude.

יא וַיֹּאמֶר לָהּ מַלְאָךְ יְהוָה, הִנֵּךְ
הָרָה וְיִלְדִתִּי בֵן, וְקָרָאת שְׁמוֹ

11 And the angel of the LORD said
unto her: 'Behold, thou art with child,
and thou shalt bear a son, and thou shalt
call his name'

יִשְׁמַעְאֵל, כִּי-שָׁמַע יְהוָה אֶל-
עֲנִיָּוְךָ. and shalt bear a son; and thou shalt
call his name Ishmael, because the
LORD hath heard thy affliction.

יב וְהוּא יִהְיֶה, פָּרָא אָדָם--יָדוֹ
בְּכָל, וַיֵּד כָּל בּוֹ; וְעַל-פְּנֵי כָל-
אָחָיו, יִשְׁכֹּן. 12 And he shall be a wild ass of a man:
his hand shall be against every man,
and every man's hand against him;
and he shall dwell in the face of all his
brethren.'

יג וַתִּקְרָא שְׁם-יְהוָה הַדֹּבֵר
אֵלֶיהָ, אַתָּה אֵל רֹאֵי: כִּי אָמְרָה,
הֲגַם הֵלֶם רֹאֵיתִי--אַחֲרֵי רֹאֵי. 13 And she called the name of the
LORD that spoke unto her, Thou art a
God of seeing; for she said: 'Have I
even here seen Him that seeth Me?'

יד עַל-כֵּן קָרָא לְבְּאֵר, בְּאֵר לַחֵי
רֹאֵי--הִנֵּה בֵּין-קַדְשׁ, וּבֵין בְּרֵד. 14 Wherefore the well was called
'Beer-lahai-roi; behold, it is between
Kadesh and Bered.

טו וַתֵּלֶד הָגָר לְאַבְרָם, בֶּן;
וַיִּקְרָא אַבְרָם שְׁם-בְּנוֹ אִשְׁמֵר-
יִלְדָה הָגָר, יִשְׁמַעְאֵל. 15 And Hagar bore Abram a son; and
Abram called the name of his son,
whom Hagar bore, Ishmael.

טז וְאַבְרָם, בֶּן-שְׁמֹנִים שָׁנָה
וְשֵׁשׁ שָׁנִים, בְּלָדַת-הָגָר אֶת-
יִשְׁמַעְאֵל, לְאַבְרָם. {ס} 16 And Abram was fourscore and six
years old, when Hagar bore Ishmael to
Abram. {S}

Source 2: Rashi

אָמְרָה שְׂרֵי זֹו אֵין סְתָרָה כְּגִלוּיָהּ מִרְאָה עֲצָמָה כְּאֵלוּ הִיא
צִדְקָת וְאִינָה צִדְקָת, שְׁלֹא זְכָתָה לְהַרְיוֹן כָּל הַשָּׁנִים הַלָּלוּ,
וְאִנִּי נִתְעַבְרְתִּי מִבִּיאָה רֵאשׁוֹנָה (בראשית רבה):

Rav Elchanan Samet:Sarah's ruthlessness is still difficult to accept. Despite our sympathy for her inability to conceive and the humiliation she now suffers from her arrogant and abusive maidservant, can we in any way justify the behavior describe in the verse, "Sarah treated her harshly?" Although the Torah doesn't specify the precise means of oppression, it was harsh enough to warrant Hagar's "escape."Our empathy with Hagar is confirmed later in the drama, when the angel expresses his identification with Hagar's plight: "For God has paid heed to your suffering."

Source 3: Rabbi Jonathan Sacks, How Perfect Were the Matriarchs and Patriarchs?

Lastly and most important, more than any other religious literature, **the Torah makes an absolute distinction between earth and heaven, God and human beings. Because God is God, there is space for humans to be human.** In Judaism the line dividing them is never blurred. How rare this is was pointed out by Walter Kaufmann:

In India, the Jina and the Buddha, founders of two new religions in the sixth century BCE, came to be worshipped later by their followers. In China, Confucius and Lao-tze came to be deified. To the non-Christian, Jesus seems to represent a parallel case. In Greece, the heroes of the past were held to have been sired by a god or to have been born of goddesses, and the dividing line between gods and men became fluid. In Egypt, the Pharaoh was considered divine.

In Israel, says Kaufmann, "no man was ever worshipped or accorded even semi-divine status. This is one of the most extraordinary facts

about the religion of the Old Testament.” There never was a cult of Moses or any other biblical figure. That is why “no man knows Moses’ burial place to this day,” so that it could never become a place of pilgrimage.

No religion has held a higher view of humanity than the book that tells us we are each in the image and likeness of God. Yet none has been more honest about the failings of even the greatest. God does not ask us to be perfect. He asks us, instead, to take risks in pursuit of the right and the good, and to acknowledge the mistakes we will inevitably make.

Source 4: Rav David Kimchi, Radak: Provence: (1160–1235),

ותענה שרי, עשתה עמה יותר מדאי ועבדה בה בפרך, אפשר שהיתה מכה אותה ומקללת אותה ולא היתה יכולה לסבול וברחה מפניה.

She worked her unduly, and made her overburdened. She may have even beaten and cursed her. [Hagar] could not tolerate [the abuse] and she fled.

ולא נהגה שרה בזה למדת מוסר ולא למדת חסידות, לא מוסר כי אע"פ שאברהם מוחל לה על כבודו, ואמר לה "עשי לה הטוב בעיניך" היה ראוי לה למשוך את ידה לכבודו ולא לענותה; ולא מדת חסידות ונפש טובה כי אין ראוי לאדם לעשות כל יכלתו במה שתחת ידו, ואמר החכם מה נאווה המחילה בעת היכולת, ומה שעשתה שרי לא היה טוב בעיני האל, כמו שאמר המלאך אל הגר "כי שמע ה' אל עניך" והשיב לה ברכה תחת עניה. ואברם לא מנע שרי מלענותה, אע"פ שהיה רע בעיניו, משום שלום בית. וכן זה הספור

נכתוב בתורה לקנות אדם ממנו המדות טובות ולהרחיק הרעות:

Sarah failed in this instance to live up to appropriate standards of ethics or piety. This was unethical, for although Avraham was willing to forgo his honor... she should nevertheless have restrained herself for his honor and not oppress her. This also violated standards of piety and good-natured conduct, for it is improper for one to do everything which is within his power. And the wise man said, 'How pleasant it is when one forgoes, even though he has the ability to enforce his will.'

Source 5: Ramban (1194-1270)

ותענה שרי ותברח מפניה חטאה אמנו בענוי הזה וגם אברהם בהניחו לעשות כן ושמע ה' אל עניה ונתן לה בן שיהא פרא אדם לענות זרע אברהם ושרה בכל מיני הענוי:

Our mother [Sarah] transgressed by this affliction, as did Abraham by allowing her to do so. So God heard her [Hagar's] affliction and gave her a son who would be a wild ass of a man to afflict the seed of Abraham and Sarah with all kinds of affliction.

Given the above, Rav Samet notes that to understand the pshat of the story, we have to evaluate it on a number of levels:

I) The background and setting of the story: Given the thousands of years that separate us from our Biblical forefathers, anachronism may distort our understanding of Chumash.

II) The literary level: In our context, we must carefully examine the words, "Sarah treated her harshly," as it is this phrase that calls our matriarch's conduct into question.

III) Viewing the story in its entirety: Can we necessarily conclude that the story's intent is to censure Sarah, or is there perhaps some other objective?

IV) The story's broader textual context: Very often, isolating a story from its general context can hinder the reader from understanding it properly. This incident must be studied as part of the assemblage of stories involving the patriarchs in Sefer Bereishit, particularly Avraham and Sarah, who are torn between the divine promise of offspring and the ongoing delay of its fulfillment.

Source 6: Bereishit Ch. 30

א וַתֵּרָא רָחֵל, כִּי לֹא יִלְדָה לְיַעֲקֹב, וַתִּקְנֵא רָחֵל, בְּאַחֲתָהּ; וַתֹּאמֶר אֶל-יַעֲקֹב הֲבֵה-לִי בָנִים, וְאִם-אֵין מִתָּה אָנֹכִי.

1 And when Rachel saw that she bore Jacob no children, Rachel envied her sister; and she said unto Jacob: 'Give me children, or else I die.'

ב וַיִּחַר-אַף יַעֲקֹב, בְּרָחֵל; וַיֹּאמֶר, הֲתַחַת אֱלֹהִים אָנֹכִי, אֲשֶׁר-מָנַע מִמֶּנּוּ, פְּרִי-בֶטֶן.

2 And Jacob's anger was kindled against Rachel; and he said: 'Am I in God's stead, who hath withheld from thee the fruit of the womb?'

ג וַתֹּאמֶר, הִנֵּה אֲמָתִי בִלְהָה בְּאֵלֶיהָ; וַתֵּלֶד, עַל-בְּרַכִּי, וְאִבְנָה גַם-

3 And she said: 'Behold my maid Bilhah, go in unto her; that she may bear upon my

אֲנֹכִי, מִמְּנָה. knees, and I also may be builded up through her.'

ד וַתִּתֵּן-לוֹ אֶת-בִּלְהָה שְׁפָחָתָהּ, לְאִשָּׁה; וַיָּבֵא אֵלֶיהָ, יַעֲקֹב. 4 And she gave him Bilhah her handmaid to wife; and Jacob went in unto her.

ה וַתַּהַר בִּלְהָהּ, וַתֵּלֶד לְיַעֲקֹב בֶּן. 5 And Bilhah conceived, and bore Jacob a son.

ו וַתֹּאמֶר רָחֵל, דָּנִי אֱלֹהִים, וְגַם שָׁמַע בְּקוֹלִי, וַיִּתֵּן-לִי בֶן; עַל-כֵּן קָרָאתָה שְׁמוֹ, דָּן. 6 And Rachel said: 'God hath judged me, and hath also heard my voice, and hath given me a son.' Therefore called she his name Dan.

ז וַתַּהַר עוֹד--וַתֵּלֶד, בִּלְהָה שְׁפָחַת רָחֵל: בֶּן שֵׁנִי, לְיַעֲקֹב. 7 And Bilhah Rachel's handmaid conceived again, and bore Jacob a second son.

ח וַתֹּאמֶר רָחֵל, נִפְתּוּלֵי אֱלֹהִים נִפְתַּלְתִּי עִם-אָחוֹתִי--גַּם-יָכַלְתִּי; וַתִּקְרָא שְׁמוֹ, נַפְתָּלִי. 8 And Rachel said: 'With mighty wrestlings have I wrestled with my sister, and have prevailed.' And she called his name Naphtali.

Source 7: Background: Code of Hammurabi: (History.com)

The Code of Hammurabi was one of the earliest and most complete written legal codes and was proclaimed by the Babylonian king Hammurabi, who reigned from 1792 to 1750 B.C. Hammurabi expanded the city-state of Babylon along the Euphrates River to unite all of southern Mesopotamia. The Hammurabi code of laws, a collection of 282 rules, established standards for commercial interactions and set fines and punishments to meet the requirements of justice...In 1901 Jacques de Morgan, a French mining engineer, led an archaeological expedition to Persia to excavate the Elamite capital of Susa, more than 250 miles from the center of Hammurabi's kingdom. There they uncovered the stele of Hammurabi—broken into three pieces—that had been brought to

Susa as spoils of war, likely by the Elamite king Shutruk-Nahhunte in the mid-12th century B.C.

Chapters 146-147: Should a man marry an infertile woman and she gives her maidservant to her husband, if the maidservant bears children and then equates herself with her mistress, the mistress may not sell her, since she has given birth to children [and it would constitute cruelty to separate the maidservant from her children]. Rather, she shall place upon her a sign of servitude and assign her as one of the maids. If she does not bear children, she may be sold.

Rav Samet explains:

The system apparently worked as follows: when a woman gave her maidservant to her husband, she retained her authority over the maidservant. In actuality, however, the maidservant's status has changed by very virtue of her being married to the master of the house, and she thus lived in the home as a free woman. This arrangement is maintained so long as she and the mistress of the house enjoy a warm relationship. If, however, the maidservant "equates herself with her mistress" - that is, her new status as mother of the husband's children leads her to forget her strict, legal standing of inferiority - then the law allows the mistress to return the maidservant to her previous condition of servitude. She may even affix upon the maid an external sign of subjugation.

Source 8: Mishlei/Proverbs Ch. 30

תַּחַת שְׁלוֹשׁ רָגְזָה אֶרֶץ וְתַחַת אַרְבַּע לֹא-תוּכַל שָׂאת:

The earth shudders at three things, At four which it cannot bear:

תַּחַת-עֶבֶד כִּי יִמְלֹךְ וְנֶבֶל כִּי יִשְׂבַּע-לֶחֶם:

A slave who becomes king; A scoundrel sated with food;

תַּחַת שְׁנוּאָה כִּי תִבְעַל וְשִׁפְחָה כִּי-תִירַשׁ גְּבֵרְתָּהּ: (פ)

A loathsome woman who gets married; A slave-girl who supplants her mistress.

Source 9: Metzudat David

ושפחה. הרביעית היא כאשר שפחה יורשת ממשלת גברתה ותשוב גברתה משרתת לה ובעבור פחיתת מעלתה וסכלות דעתה לא תשכיל לכבד את מי הראוי לכבוד ויתרבה החרדה עד למאוד

Source 10: Radak

ותקל גבירתה, חשבה כי מאחר שזרע אברהם יהיה ממנה, כי היא תהיה גבירה, ולא היתה חוששת למצות שרי גבירתה לאשר תצוה:

She thought that whereas Avraham's offspring will be from her, she will become the mistress; she thus disregarded the commandments of her mistress, Sarah.

See the change of terminology regarding Hagar in verse 4 (above)

What then, should we make of Avraham's reaction?

וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל-שָׂרַי, הִנֵּה
שְׁפָחֶיךָ בְּיָדְךָ--עֲשִׂי-לָהּ, הַטּוֹב
בְּעֵינֶיךָ. 6 But Abram said unto Sarai: 'Behold,
thy maid is in thy hand; do to her that
which is good in thine eyes.'

Now, to a discussion of the literal meaning of the pasuk:

וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל-שָׂרַי, הִנֵּה
שְׁפָחֶיךָ בְּיָדְךָ--עֲשִׂי-לָהּ, הַטּוֹב
בְּעֵינֶיךָ; וַתַּעַנֶּה שָׂרַי, וַתִּבְרַח
מִפְּנֵיהָ. 6 But Abram said unto Sarai: 'Behold,
thy maid is in thy hand; do to her that
which is good in thine eyes.' And Sarai
dealt harshly with her, and she fled
from her face.

See the earlier explanation of Radak, both in terms of what this term means and also his evaluation of Sarah's overall behavior

Rethinking the meaning of the pasuk

Source 11: Haketav V'hakabala on Ramban:

לשון ענוי מצאנוהו גם על חסרון דבר שהיה רגיל בו, כמו: 'לענות נפשי (במדבר לא, יד), שאינו כי אם למנוע מאכילת בשר ושתיית יין, 'אם תענה את בנותי' (בראשית לא, ג), להעדר תשמיש, 'עד מתי מאנת לענות מפניי' (שמות י, ג), להיות נכנע לשמוע את המצוה עליו. וזהו שענתה שרי שלא תתרומם נגד גברתה, אבל תתנהג בהכנעה, לשמוע את אשר תצוה עליה, כחיוב שפחה אל גברתה.

ומי זה יכריח את הרמב"ן לפרש ענוי זה כמו: 'למען ענותו בסבלותסי' (שמות א, י), 'ענו בכבל רגלוי' (תהלים קה, יח), ולהאשים את שרה אמנו.

Source 12: Bamidbar 30:14

כָּל־נֶדָר וְכָל־שְׁבַעַת אֲסָר לְעֵנֶת נַפְשׁ אִישָׁה יְקִימְנוּ וְאִישָׁה יִפְרְנוּ:

Every vow and every sworn obligation of self-denial may be upheld by her husband or annulled by her husband.

Source 13: Shemot 1:3

וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֲל־פַּרְעֹה וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִים עַד־מָתִי מֵאַנְתָּ לְעֵנֶת מִפְּנֵי שְׁלַח עַמִּי וַיַּעֲבֹדְנִי:

So Moses and Aaron went to Pharaoh and said to him, "Thus says the LORD, the God of the Hebrews, 'How long will you refuse to humble yourself before Me? Let My people go that they may worship Me.

Source 14: Rabbeinu Chananel on the story

חמסי עליך. כי החמס כסה הכתוב והמלאך גלה אותו וענין חמסי כי שרה היתה משתעבדת בהגר והיתה כפופה אליה ואברהם אמר לה כי הוא עון פלילי לענותה ומנעה עצמה מלהשתעבד בה ועתה נתאמרה אליה ועל כן אמרה ישפוט אם כדברי שאני משתעבדת או כדברייך ועל זה נקוד כי אין המשפט נאמר להרע לו

ותאמר שרי אל אברם חמסי עליך, the meaning of the words חמסי עליך is revealed when the angel tells Hagar to go back to Sarai her mistress and to submit to her oppression (16,9). The

Torah, at this stage, had covered up the change in Sarah's attitude toward Hagar. Sarai had become completely dependent on Hagar as a result of her having become pregnant. Previously, in the mistress-maid relationship it was the maid who had been dependent on her mistress. Avram had accused her of committing a criminal act by oppressing Hagar. By refusing her services as a maid, Hagar was further encouraged to treat her mistress as her inferior. As a result, Sarai now challenged Avram, blaming him for her reduction in status. She therefore demanded that G'd Himself intervene to show that it was really His will that she now be subordinate to Hagar. This is the reason for the dot on the word וביניך. The point is that Sarai did not want such Divine judgment to cause Avram harm.

ח וַיֹּאמֶר, הָגָר שִׁפְחַת שָׂרַי אֵי-
מָזָה בָּאת--וְאָנָה תֵּלְכִי;
וַתֹּאמֶר--מִפְּנֵי שָׂרַי גְּבֻרָתִי,
אֲנֹכִי בְרַחַת.

8 And he said: 'Hagar, Sarai's handmaid, whence camest thou? and whither goest thou?' And she said: 'I flee from the face of my mistress Sarai.'

ט וַיֹּאמֶר לָהּ מַלְאָךְ יְהוָה, שׁוּבִי
אֶל-גְּבֻרָתֶךָ, וְהִתְעַנִּי, תַּחַת
יָדֶיהָ.

9 And the angel of the LORD said unto her: 'Return to thy mistress, and submit thyself under her hands.'

י וַיֹּאמֶר לָהּ מַלְאָךְ יְהוָה, הֲרַבָּה
אֲרַבָּה אֶת-זַרְעֶךָ, וְלֹא יִסְפָּר,
מֵרֹב.

10 And the angel of the LORD said unto her: 'I will greatly multiply thy seed, that it shall not be numbered for multitude.'

יא וַיֹּאמֶר לָהּ מַלְאָךְ יְהוָה, הִנֵּנִי
הָרָה וְיִלְדֶּנּוּ בֵּן, וְקָרָאת שְׁמוֹ
יִשְׁמָעֵאל, כִּי-שָׁמַע יְהוָה אֶל-
עֲנִיָּךְ.

11 And the angel of the LORD said unto her: 'Behold, thou art with child, and shalt bear a son; and thou shalt call his name Ishmael, because the LORD hath heard thy affliction.'

Source 15: Rav Samet

"הגר שפחת שרי" - פונה אליה מלאך ה': 'זה מעמדך הצודק והחוקי, ואם כן: "אי מזה באת ואנה תלכי" - רש"י פירש כפי שהוא מפרש בכל מקום במקרא שה' או מלאכו שואלים שאלה מעין זו: "יודע היה, אלא ליתן לה פתח ליכנס עמה בדברים". ועל כך יש להוסיף: שאלת ה' הזו, הניצבת בפתח שיחה עם האדם, רומזת תמיד לתביעה האלוהית מן האדם שעליה תיטוב השיחה בהמשך (כך בשאלת ה' את האדם "איכה", ובשאלת ה' את קין "אי הבל אחיך", וכן בכל מקום דומה במקרא). משלא קלט האדם את התוכחה הנסתרת הרמוזה בשאלה, ייאמרו לו הדברים במפורש בהמשך השיחה. וכך גם במקומנו: 'הרי שפחת שרי את, ואצל גברתך מקומך, ומדוע אינך שם? בורחת את, אולם: "אי מזה באת" - "הביטי וראי מאיזה מקום נסעת, כי היית במקום קדוש ובבית צדיקים" (ספורנו), "ואנה תלכי" - 'אל המדבר השומם, ללא כל מטרה. וכי נשתבשה דעתך.?'

"Hagar, Sarah's maidservant - this is your proper, legal status, and therefore, "where have you come from, and where are you going?" Consistent with his general approach to questions like these from God and His angels, Rashi explains that the angel clearly knew the answers, but "gave her an opening to begin speaking with her." To this, we may add that this type of question invariably introduces some rebuke on the part of God to the questioned party. (God asks Adam, "Where are you?" and challenges Kayin, "Where is your brother Hevel?") Here, too, the angel accuses Hagar: Why are you here? Why are you not serving your master? "Look from what kind of place you left - you were in a sacred location, in the home of the righteous!" (Seforno). Where are you going - to the desert, a barren wilderness?

"מפני שרי גברתי" - 'הנוהגת בי כגברת בשפחתה, לאחר שהייתי חופשייה ממנה', "אנכי ברחת" - 'משום שאינני יכולה לשאת את החזרה למעמדי כשפחה'. ושים לב: אין הגר מנמקת את בריחתה

במעשים כל שהם שעשתה לה שרי, אלא בעצם היות שרי "גברתה" של הגר.

Hagar answers, "From my mistress Sarah," who has once again enslaved me, after I had already achieved my freedom, "I am running away," as I cannot tolerate my indentured status any longer. Significantly, Hagar doesn't relate to the angel any incident of mistreatment; she bases her decision to flee on the very fact that Sarah has again become her mistress.

"שובי אל גברתך והתעני תחת ידיה" - דברים אלה קשים מאוד לפירוש רד"ק ורמב"ן: אם "חטאה אמנו בעיני ה' הזוה", ומשמעו של העינוי הוא "כי עבדה בה בפרך, ואפשר שהייתה מכה אותה ומקללת אותה", כיצד זה שולח מלאך ה' את הגר בחזרה אל המשך העוול והדיכוי? הרי בכך הוא נותן להם לגיטימציה! לפי פירושם היינו מצפים לדברים אחרים שיאמר להגר: 'שובי אל אברם אישך, ואני אצילך מעינוייה של שרי'.

The angel then orders, "Go back to your mistress, and submit to her harsh treatment." This verse calls into question the approach of the Ramban and Radak, who understand this "harsh treatment" as actual torment and thus conclude that Sarah sinned in this regard. If she indeed burdened her maid with slave labor, beat her and tormented her, then how and why does God's angel order Hagar's restoration to this state of unethical maltreatment? Would God's angel sanction or legitimize such cruelty?

אולם לפי הביאור שהוצע בעיוננו, אין 'עינוייה' של הגר אלא השבתה למעמדה כשפחת שרי, כדת וכדין. לכך אפוא מתכוון גם המלאך באמרו "והתעני תחת ידיה" - 'קבלי על עצמך להיות שפחתה'. נמצא כי בדבריו אלו הצדיק מלאך ה' את שרי, ותבע מהגר לנהוג כדין ולשוב אל מעמדה החוקי. ואכן, רבנו חננאל, שדבריו

הובאו בסוף הסעיף הקודם, בנה את פירושו במידה רבה על דבריו אלו של מלאך ה'.

דיבוריו הבאים של מלאך ה' נועדו לרכך את הדרישה מהגר לשוב אל שעבודה לשרי. קיומה של דרישה זו ע"י הגר הרי כרוך בקושי נפשי רב, ואין די בהצדקתה הפורמלית של שרי בדבריו הקודמים של מלאך ה'. על כן "מרפד" המלאך את דרישתו בהבטחות לעתיד הגדול הצפוי לזרעה. ייעוד זה לעתידו של ישמעאל אינו פיצוי להגר על כך שעונתה בידי שרי (כפי שתפסו זאת רד"ק ורמב"ן), אלא הוא תוצאה מכך שזרעה של הגר - זרעו של אברהם הוא (ראה כ"א, יג), ומסתבר שמחמת דבר זה מפציר בה המלאך לשוב אל בית אברם, כדי שתלד שם את בנו.

According to our approach, however, this "harsh treatment" refers merely to the perfectly legal lifestyle of servitude to which Hagar is to be subjected. The angel here endorses Sarah's decision to restore Hagar to her previous condition of subjugation and demands Hagar's compliance.

The angel's concluding remarks, which promise the emergence of a great nation from Hagar's son, help Hagar come to terms with the demand that she return to Sarah. The reinstating of her status as maidservant understandably involves intense frustration and emotional torment. The angel therefore stresses the bright future that will result from her marriage to Avraham.